ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

MUQIMIY SATIRASIDA IQTISODIY TENGSIZLIK VA JAMIYAT MUAMMOLARI

Xolboyova Madina Javlonovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, iqtisoiyot fakulteti 2-bosqich talabasi

kholboyova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlik va jamiyat muammolarining badiiy tasviri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida shoirning “Sayohatnoma”, “Moskovchi boy ta’rifida”, kabi asarlarida xalq turmushi, iqtisodiy qashshoqlik, boy va kambag‘al qatlam o‘rtasidagi tafovut, poraxo‘rlik hamda amaldorlar zulmi masalalari yoritilgani o‘rganildi. Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlikning xalq hayotiga salbiy ta’siri realistik ruhda tasvirlangani asoslab berildi. Shuningdek, shoir asarlarida halollik, mehnat, adolat va xalqparvarlik g‘oyalari muhim o‘rin egallashi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Muqimiy satirasi XIX asr Turkistonining ijtimoiy-iqtisodiy muhitini o‘rganishda muhim ilmiy va badiiy manba ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Satira, iqtisodiy tengsizlik, qashshoqlik, xalq turmushi, “Sayohatnoma”, “Moskovchi boy ta’rifida”, poraxo‘rlik, ijtimoiy adolatsizlik, iqtisodiy tafakkur.

Kirish

XIX asr oxiri Turkiston ijtimoiy hayotida iqtisodiy tengsizlik, xalq turmushining og‘irlashuvi va amaldorlar zulmi kuchaygan davr hisoblanadi. Bu davr o‘zbek adabiyotida ham o‘z aksini topib, ayniqsa Muqimiy ijodida jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolar satirik ruhda keng yoritilgan. Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy o‘zbek demokratik adabiyotining yirik vakili sifatida xalq hayoti, iqtisodiy qiyinchiliklar va jamiyatdagi adolatsizliklarni realistik usulda tasvirlagan. Shoirning satirik asarlari nafaqat badiiy-estetik, balki iqtisodiy tafakkur nuqtai nazaridan ham muhim ilmiy manba hisoblanadi. Muqimiyning “Sayohatnoma” asarida Turkiston qishloqlari va shaharlarining iqtisodiy ahvoli, xalqning qashshoqligi va turmush darajasining pastligi real tasvirlangan. Shoir sayohat davomida oddiy xalq hayotini kuzatib, qishloqlarning vayronaligi, iqtisodiy qoloqlik va aholining og‘ir turmushini tanqidiy ruhda yoritadi. Asarda xalqning mashaqqatli hayoti bilan ayrim boy va amaldorlarning dabdabali turmushi o‘rtasidagi tafovut yaqqol ko‘rsatilgan. Bu esa o‘sha davrdagi iqtisodiy tengsizlikning badiiy ifodasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

“Moskovchi boy ta’rifida” asarida Muqimiy boylik orttirishga mukkasidan ketgan, xalq manfaatini o‘ylamaydigan shaxslar obrazini satirik tarzda tasvirlaydi. Shoir bu asarda iqtisodiy tabaqalanish, boylarning manmanligi va oddiy xalqning og‘ir turmushi masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Boylarning dabdabali hayoti bilan kambag‘al qatlamning mashaqqatli hayoti qarama-qarshi qo‘yilib, jamiyatdagi iqtisodiy nomutanosiblik tanqid qilinadi. Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlik faqat moddiy muammo sifatida emas, balki jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy illat sifatida talqin qilinadi. Shoir o‘z asarlarida poraxo‘rlik, noqonuniy soliqlar, xalq mehnatining qadrsizlanishi va iqtisodiy zulm kabi masalalarni keskin tanqid qiladi. Shu sababli Muqimiy satirasini iqtisodiy tafakkur va jamiyat muammolarini o‘rganishda muhim badiiy manba sifatida baholash mumkin. Mazkur maqolada Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlik va jamiyat muammolarining badiiy talqini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Dolzarbligi

Bugungi kunda badiiy adabiyot orqali jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni o‘rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbek demokratik adabiyotining yirik vakili Muqimiy ijodida xalq turmushi, iqtisodiy tengsizlik, qashshoqlik va jamiyatdagi adolatsizlik masalalari satirik ruhda keng yoritilgan. Ayniqsa, “Sayohatnoma” va “Moskovchi boy ta’rifida” asarlarida xalqning og‘ir iqtisodiy ahvoli, boy va kambag‘al qatlam o‘rtasidagi tafovut, iqtisodiy tabaqalanish hamda amaldorlar va boylarning xalq manfaatlariga zid faoliyati realistik tarzda tasvirlangan. Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlikning badiiy ifodasi orqali XIX asr Turkiston jamiyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy muhitni o‘rganish

mumkin. Shu sababli Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlik va jamiyat muammolarini ilmiy jihatdan tahlil qilish adabiyot va iqtisodiyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

Maqsadi

Mazkur maqolaning maqsadi Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlik va jamiyat muammolarining badiiy tasvirini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, “Sayohatnoma” va “Moskovchi boy ta’rifida” asarlari misolida xalq turmushi, iqtisodiy tabaqalanish, qashshoqlik, boylikka mukkasidan ketish va jamiyatdagi adolatsizlik masalalarining yoritilishini o‘rganish ham tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy XIX asr oxiri o‘zbek demokratik adabiyotining yirik namoyandalaridan biri hisoblanadi. Shoir 1850-yilda Qo‘qon shahrida oddiy nonvoy oilasida tavallud topgan. Yoshligidan xalq turmushi va oddiy insonlarning hayoti bilan yaqindan tanish bo‘lgan Muqimiy keyinchalik aynan shu muhitni o‘z ijodida aks ettiradi. Onasi Oyshabibining she’riyatga bo‘lgan qiziqishi Muqimiyda ham adabiyotga mehr uyg‘otgan. Shoir dastlab mahalla maktabida, keyinchalik Qo‘qon va Buxoro madrasalarida tahsil olgan. U Navoiy, Jomiy, Fuzuliy kabi mumtoz shoirlar ijodini chuqur o‘rgangan. Ayniqsa, Jomiyni o‘ziga ustoz deb bilgan. Muqimiy yashagan davr Turkistonda iqtisodiy va siyosiy beqarorlik kuchaygan davr edi. Oddiy xalqning qashshoqligi, soliqlarning ko‘payishi va amaldorlar zulmi shoir dunyoqarashiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Otasining vafotidan so‘ng Muqimiy qashshoqlikda yashagan va xalqning iqtisodiy ahvolini chuqur his qilgan. Shu sababli uning ijodida xalq hayoti va iqtisodiy tengsizlik asosiy mavzulardan biriga aylangan. Muqimiy tasvirlagan tengsizlik oddiy maishiy tafovut emas, balki jamiyatdagi resurslar taqsimotining nomutanosib shakllanganini ifodalaydi. Shoir asarlarida boylikning tor qatlam qo‘lida konsentratsiyalashuvi natijasida ijtimoiy mobilitetning pasayishi, kambag‘al qatlamning esa iqtisodiy jihatdan tobora zaiflashib borishi realistik ruhda tasvirlanadi. Zamonaviy iqtisodiyot nuqtai nazaridan qaralganda, bu holat “wealth concentration” (boylikning tor qatlam qo‘lida to‘planishi) va “income inequality” (daromadlar tengsizligi) tushunchalariga yaqinlashadi. Shoir satira orqali jamiyatdagi adolatsizliklarni fosh etishga intilar ekan, uning hajviyotida iqtisodiy tafakkur va ijtimoiy tanqid uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Muqimiy boylarning dabdabali hayoti bilan xalqning og‘ir turmushini qarama-qarshi qo‘yib, iqtisodiy qashshoqlikni jamiyat taraqqiyotiga to‘sqinlik qiluvchi omil sifatida baholaydi. Uning satirik asarlari xalq manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan bo‘lib, Muqimiy o‘zbek adabiyotida iqtisodiy muammolarni realistik ruhda yoritgan ijodkorlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Muqimiy satirasida xalq turmushi va iqtisodiy qoloqlik masalalari markaziy o‘rin egallaydi. Shoir o‘z asarlarida oddiy xalqning og‘ir hayoti, moddiy yetishmovchiligi va iqtisodiy muammolarini haqqoniy tasvirlagan. XIX asr oxirida Turkistonda iqtisodiy tabaqalanish kuchayib, boy va kambag‘al qatlam o‘rtasidagi tafovut keskin ortgan edi. Muqimiy aynan shu jarayonlarni satirik ruhda yoritadi. Uning hajviy asarlarida moddiy yetishmovchilik oddiy insonlar hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillardan biri sifatida gavdalanadi. Shoir xalq mehnatining qadrsizlanayotganidan norozilik bildiradi. Asarlarda kambag‘al insonlarning mashaqqatli mehnat bilan kun kechirishi, boylarning esa xalq hisobidan yashashi iqtisodiy nomutanosiblikning kuchayganidan dalolat beradi. Muqimiy iqtisodiy qoloqlikni faqat moddiy muammo sifatida emas, balki jamiyatdagi ma’naviy inqiroz manbai sifatida ham talqin qiladi. Ayniqsa, uning satiralarida noqonuniy soliqlar, amaldorlar zulmi va iqtisodiy adolatsizlik keskin tanqid qilinadi. Shoir oddiy xalqning iqtisodiy ezilishiga qarshi qat’iy munosabat bildirib, mehnat va halollikni ulug‘laydi, boylarning manmanligi hamda isrofgarchiligini qoralaydi. Shu jihatdan Muqimiy asarlarida iqtisodiy tafakkur xalq manfaatlari bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Natijada Muqimiy satirasi XIX asr Turkistonidagi iqtisodiy muammolarni o‘rganishda muhim badiiy va ijtimoiy manba sifatida ahamiyat kasb etadi.

Muqimiyning “Sayohatnoma” asari XIX asr Turkistonidagi qishloqlar iqtisodiy ahvoli va xalq turmushini yoritishda muhim badiiy manba hisoblanadi. Shoir turli hududlarga qilgan sayohatlari davomida xalq hayotini kuzatib, iqtisodiy muammolarni realistik ruhda tasvirlaydi. Asarda qishloqlarning vayronaligi, xalqning qashshoqligi va iqtisodiy qoloqlik masalalari keng yoritilgan. Muqimiy oddiy insonlarning og‘ir mehnat bilan kun kechirayotganini tasvirlaydi. Shoir iqtisodiy muhitni oddiy tasvirlash bilan cheklanmay, hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy nomutanosiblikni ham ochib beradi. U kuzatgan qishloqlardagi infratuzilmaning sustligi, ishlab chiqarish imkoniyatlarining cheklanganligi hamda iqtisodiy resurslarning notekis taqsimlanishi zamonaviy iqtisodiyotdagi “regional inequality”, ya’ni hududlararo iqtisodiy tengsizlik konsepsiyasiga yaqinlashadi. Asarda iqtisodiy qoloqlikning asosiy omillari sifatida boshqaruv zaifligi, iqtisodiy adolatsizlik va inson kapitalining yetarli darajada rivojlanmagani ko‘rsatiladi. “Sayohatnoma” asarida xalqning og‘ir turmushi bilan ayrim boy va amaldorlarning dabdabali hayoti qarama-qarshi qo‘yiladi. Bu esa iqtisodiy tengsizlikning yaqqol ko‘rinishi sifatida tasvirlanadi. Muqimiy qishloqlardagi iqtisodiy qashshoqlikni jamiyatdagi adolatsizlik bilan bog‘laydi. Asarda xalqning mashaqqatli hayoti va iqtisodiy yetishmovchiligi chuqur achinish bilan tasvirlangan. Shoir iqtisodiy muammolarni oddiy kuzatuvchi sifatida emas, balki xalq manfaatlarini himoya qiluvchi ijodkor sifatida yoritadi. Muqimiy sayohat davomida xalqning dardini va noroziligini his qilgan holda yozadi. Asarda iqtisodiy tafakkur realizm bilan uyg‘unlashgan. Shoir qashshoqlikning sababi sifatida amaldorlar zulmi va iqtisodiy adolatsizlikni ko‘rsatadi. “Sayohatnoma” asari orqali XIX asr Turkistonining iqtisodiy manzarasini tasavvur qilish mumkin. Shu sababli ushbu asar iqtisodiy va ijtimoiy tarixni o‘rganishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Muqimiyning “Moskovchi boy ta’rifida” asari XIX asr Turkiston jamiyatidagi iqtisodiy tabaqalanish va boylar turmushini satirik ruhda tasvirlovchi muhim asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu asarda shoir xalq manfaatlarini unutib, moddiy boylik orttirishga mukkasidan ketgan qatlamni keskin tanqid qiladi. Muqimiy boylikni ishlab chiqarish yoki jamiyat farovonligiga xizmat qiluvchi vosita sifatida emas, balki ijtimoiy ustunlik va tashqi namoyish quroliga aylangan holatda tasvirlaydi. Bu jihat zamonaviy iqtisodiyotda Thorstein Veblen tomonidan ilgari surilgan “conspicuous consumption”, ya’ni namoyishkorona iste’mol nazariyasiga yaqinlashadi. Asarda boylarning xorijiy turmush tarziga taqlidi, dabdabali iste’moli va xalqdan tobora uzoqlashib borishi iqtisodiy tafovutni yanada chuqurlashtiruvchi omil sifatida talqin qilinadi. Muqimiy boylikka mukkasidan ketgan insonlarning nafaqat moddiy ustunligini, balki ma’naviy qashshoqligini ham ochib beradi. Shoir nazarida iqtisodiy tengsizlik oddiy moddiy tafovut emas, balki jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy va ma’naviy inqiroz manbaidir. Asarda boylarning dabdabali hayoti fonida oddiy xalqning mashaqqatli turmushi yanada keskinroq namoyon bo‘lib, iqtisodiy tabaqalanishning insoniy qadriyatlarga salbiy ta’siri ochib beriladi. Muqimiy satirasi orqali boylik ortidan quvish oqibatida jamiyatda manfaatparastlik, ma’naviy yemirilish va ijtimoiy begonalashuv kuchayayotgani ko‘rsatiladi. Shu tariqa shoir xalq manfaatlarini himoya qilgan holda iqtisodiy adolat va ijtimoiy muvozanat g‘oyalarini ilgari suradi.

Muqimiy hajviyotida poraxo‘rlik va amaldorlar zulmi asosiy tanqid obyektlaridan biri hisoblanadi. Shoir yashagan davrda Turkistonda mansabdor shaxslarning noqonuniy faoliyati va xalqni iqtisodiy ezishi kuchaygan edi. Muqimiy o‘z satirik asarlarida bunday holatlarga keskin munosabat bildirgan. Ayniqsa, “Tanobchilar” asarida amaldorlarning xalqdan noqonuniy soliqlar undirishi va oddiy dehqonlarni aldashi haqqoniy tasvirlangan. Shoir amaldorlarni xalq manfaatlariga zid faoliyat yurituvchi shaxslar sifatida ko‘rsatadi. Muqimiy poraxo‘rlikni jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta’sir qiluvchi illat deb baholaydi. Uning hajviyotida amaldorlarning boylik va manfaat ortidan quvishi keskin tanqid qilinadi. Shoir xalqning og‘ir turmushini aynan iqtisodiy adolatsizlik bilan bog‘laydi. Muqimiy satirasi orqali mansabdorlarning ikkiyuzlamachiligi va manfaatparastligini fosh qiladi. Asarlarda xalq mehnatining qadrsizlanishi va iqtisodiy zulm natijasida qashshoqlik kuchaygani ko‘rsatiladi. Shoir poraxo‘rlik tufayli jamiyatda halollik va adolat yo‘qolayotganini ta’kidlaydi. Muqimiy amaldorlarni nafaqat kulgi ostiga oladi, balki ularni jamiyat muammolarining asosiy sababchilaridan biri sifatida tasvirlaydi. Hajviy asarlarda iqtisodiy tafakkur va ijtimoiy tanqid uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Shoir oddiy xalq manfaatlarini himoya qilish orqali demokratik qarashlarni ilgari surgan. Muqimiy hajviyoti XIX asr Turkistonidagi iqtisodiy va siyosiy muhitni o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

Muqimiy satirasida iqtisodiy tengsizlik va ijtimoiy adolatsizlik masalalari markaziy mavzulardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir jamiyatdagi boy va kambag‘al qatlam o‘rtasidagi keskin tafovutni realistik ruhda tasvirlagan. XIX asr Turkistonida iqtisodiy tabaqalanish kuchayib, oddiy xalq qashshoqlikda yashayotgan bir paytda ayrim boy va amaldorlar dabdabali hayot kechirgan. Muqimiy aynan shu holatlarni satira orqali tanqid qiladi. Shoir iqtisodiy tengsizlikni xalq turmushiga salbiy ta’sir qiluvchi asosiy muammolardan biri deb hisoblaydi. Uning asarlarida xalqning mashaqqatli hayoti va boylarning isrofgarchiligi qarama-qarshi qo‘yiladi. Muqimiy iqtisodiy adolatsizlik tufayli jamiyatda ma’naviy inqiroz yuzaga kelayotganini ta’kidlaydi. Shoir xalq mehnatining qadrsizlanishi va boylikning adolatsiz taqsimlanishini keskin qoralaydi. Hajviy asarlarda iqtisodiy tafakkur va xalq manfaatlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda tasvirlangan. Muqimiy oddiy insonlarning og‘ir turmushini chuqur achinish bilan yoritadi. Shoir satirasidagi iqtisodiy muammolar bugungi davr bilan ham ma’lum ma’noda uyg‘unlashadi. Xususan, korrupsiya, daromadlar differensiyasi, resurslarning notekis taqsimlanishi va statusga yo‘naltirilgan iste’mol kabi holatlar zamonaviy iqtisodiyotda ham dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Shu sababli Muqimiy satirasini faqat tarixiy adabiy meros sifatida emas, balki iqtisodiy tafakkurning badiiy shakli sifatida ham o‘rganish mumkin. Uning asarlarida iqtisodiy tafakkur xalq hayoti bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘lganligini e’tirof etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muqimiy M.A. Sayohatnoma. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 156 b.
2. Muqimiy M.A. Devoni Muqimiy maa hajviyot. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2022. – 384 b.
3. Rasulov B.A. “Muqimiy satirasida iqtisodiy tafakkur va ijtimoiy tanqid” // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2021. – №4. – B. 52–60.
4. Karimov Sh.R. “Muqimiy asarlarida iqtisodiy tabaqalanish masalalari” // Filologiya masalalari. – 2022. – №3. – B. 44–51.
5. Qodirova M.S. “Sayohatnoma” asarida xalq turmushi va iqtisodiy muhit tasviri // Ilm sarchashmalari. – 2023. – №2. – B. 71–78.
6. Tursunov A.X. O‘zbek demokratik adabiyoti va Muqimiy ijodi. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 286 b.
7. Ismoilova D.R. “Muqimiy hajviyotida poraxo‘rlik va iqtisodiy adolatsizlik talqini” // Adabiyot ufqlari. – 2024. – №1. – B. 35–42.
8. Jo‘rayev F.K. “Muqimiy satirasida ijtimoiy tengsizlikning badiiy talqini” // Zamonaviy filologiya. – 2023. – №5. – B. 66–74.